

V.S.BAĞIROVA

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
e-mail: vafasuleyman@yahoo.com

Azərbaycan Dillər Universiteti
(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ MƏZMUNA ƏSASLANAN TƏLİMİN (MƏT) ROLU

Açar sözlər: məzmun əsaslanan, təlimat, prinsiplər, kommunikativ səriştələr

Ключевые слова: содержательное обучение, инструкция, принципы, коммуникативные навыки

Key words: content-based, instruction, principles, communication skills

Giriş

1. İngilis dilinin tədrisində Məzmun Əsaslı Təlim (Task Based Learning)

Məzmun Əsaslı Təlim (MƏT) Kommunikativ yanaşmanın təlim metodlarından biridir. MƏT tələbələrin məzmun vasitəsi ilə hədəf dilin mənimsənilməsi və öyrənilməsində yeni bir yanaşmanı təklif edir. Tədqiqatçı dilçi alim Riçard (Richards və Rodgers, 2001) qeyd edir ki, “Məzmun əsaslı Təlim ikinci dilin tədrisində kommunikativ yanaşmaya istinad edir və burada tədris linqvistik və ya digər tipli tədris proqramı ətrafında deyil, tələbələrin əldə edəcəyi məzmun və ya məlumat əldə edilməsi kontekstində həyata keçirilir” (2; 4; 6).

Brinton yazır ki, “Məzmun əsaslanan təlim *öyrənilər üçün maraqlı və uyğun olan məzmun yolu ilə dilin öyrədilməsidir*”. (Brinton, 2003, s. 201) (1, s.183-192). Dil tədrisinin sahələri məzmun əsaslanan təlimi ingilis dili öyrənilərin həm dil, həm də akademik ehtiyaclarını qarşılamaqda ən vacib üsul hesab edirlər. Riçarda (Richards və Rodgers-ə 2001) görə, MƏT iki müvafiq prinsipə əsaslanır:

1) Dildən məqsəd kimi deyil, məlumat əldə etmək vasitəsi kimi istifadə etdikdə ikinci dil daha uğurla öyrənilir. 2) Tələbələr ingilis dilini xüsusi məqsədlərdə ehtiyaclarını ödəmək üçün öyrənirlər. Bu yanaşmanın tətbiqi sayəsində tələbələr ingilis dilində daha maraqlı və həvəsləndirici hekayələrin, mətnlərin oxunmasını həyata keçirirlər. Bundan əlavə, tələbələr bu dildən müxtəlif kontekstlərdə bir orijinal model kimi həm müstəqil, həm də inamlı şəkildə istifadə edə bilirlər. Görünür, məzmun əsaslanan təlimin uğurunun arxasında ən mühüm amil, dərstdə istifadə olunan autentik materiallar əsasında mövzular və onlara uyğun fəaliyyətlər dayanır. Mənalı, maraqlı və faydalı materiallar tələbələri gözləntilərini reallaşdırmağa motivasiya edir.

1.1. Məzmun Əsaslı Təlimin tətbiqində mövcud potensial problemlər

Universitetin aşağı kurslarında təhsil alan tələbələr üçün istifadə olunan resurslar, məlumat mənbələri və mətnləri tapmaq çətin olur. Bəzən məlumatın hədəf dildə paylaşılması böyük çətinliklər yaradır. Onlayn mənbə kimi xüsusi ödənişlə təklif olunan bu materiallar aşağı kurs tələbələrinin mətnlərdən istifadə etmək fürsətini azaldır. Bununla bağlı mümkün yol tapmaq, onların məlumat və son məhsulun paylaşılması üçün hədəf dildən istifadə etmələrini təmin etmək və ya hədəf dildə mətnlərə sahib olmaları üçün bu yanaşmanın dərş prosesində tətbiqi optimal variant kimi məsləhət görülür. Lakin tələbələrə bəsit məlumatları təqdim etmək problem səviyyəsini azalda bilmir. Bəzi tələbələr öz dil mənbələrindən məlumatları əldə etmək üçün istifadə etdikləri mətnlərdən birbaşa istifadə edirlər. Bu hal isə onlarda öyrənilən dilə olan motivasiyanı azaldır və yorğunluq gətirir. Tələbələr məlumatı hər hansı bir şəkildə qiymətləndirməyi, nəticə çıxarmağı və ya praktiki olaraq istifadə etməyi tələb edən tapşırıqlar hazırlamaqda çətinlik çəkirlər. Problemin həlli odur ki, Məzmun Əsaslı Təlimə əsasən təlim materiallarının optimallaşdırılması və çevik istifadəsi tələb olunsa da, tələbələr hansı məlumatla razılaşdıqlarına və ya daha çox inandıqlarına qərar verə bilmir və

birmənalı olaraq ziddiyyətli məlumatlara malik məlumat mənbələrinə sahib olmaqda faydalı olmağı az dərk edirlər. (4;5;6;7).

2. Məzmun Əsaslı Təlimin pedaqoji xüsusiyyətləri

MƏT eyni zamanda açıq şəkildə dili öyrənmək üçün linqvistik, soisal-mədəni və pragmatik xüsusiyyətləri özündə ehtiva edir. Dilin linqvistik xüsusiyyətləri leksik bazanı genişləndirməyə, hər hansı bir çətin lüğət və ya qrammatik məqamları özündə birləşdirməyə kömək edir. Məzmun Əsaslı Təlim tələbələrin dilə olan motivasiyasını artırmaqla bərabər, onları maraqlandıran sahələri də öyrədir. Tələbələrdən ingilis dilində mədəni, linqvistik və sosial elementləri ilə real həyatda hədəf dildə fəaliyyət göstərə bilmək və dilin real mənimsənilməsini təşviq etmək üçün dil auditoriyaları kommunikativ və sadə qrammatik səriştləri tətbiq etmək də tələb olunur. Bu təlimi tədqiq edən Kanale və Svan (Canale və Swain) onun dörd əsas təsvirini kommunikativ səriştənin komponenti kimi təqdim edir (2; s. 124).

2.1. Kommunikativ səriştənin komponentləri:

Kommunikativ səriştənin əsas komponentləri 1. Qrammatik, 2. Diskurs, 3. Sosioliq-vistik 4. Strateji səriştlər kimi təklif olunur. Elə bu baxımdan, MƏT-də ənənəvi ilk iki komponentə, yəni cümlələrin strukturuna, formasına və mənasına görə müxtəlif situasiyalara dair biliklərə diqqət yetirir (2; 3). Məlumdur ki, təlim nəticələri dil meyarlarına deyil, məzmun əsaslanır və bu baxımdan ingilis dili dərslərlərinin əksəriyyəti müəllimlər tərəfindən deyil, kurs təlimçiləri və təlim materialları tərtibatçıları tərəfindən hazırlanır. Bu da bir həqiqətdir ki, auditoriyada istifadə olunan materialları tələbə maraqlarına uyğunlaşdırmaq MƏT strategiyası əsasında reallaşır. (2; 3).

3. Məzmun Əsaslı Təlimin modelləri

MƏT diqqəti əsas mövzuya yaxınlaşdırır və tələbələri təkcə düşüncə və elmi mövzular deyil, sosial məkana da daxil edir, hətta aktual bir xəbər, media məlumatları və ya filmə qədər onları maraqlandıran mövzuları əhatə edir. Onlar mövzu üzrə dil biliklərini ana dilindən deyil, ingilis dilində inkişaf etdirmək üçün ondan bir vasitə kimi istifadə edirlər və beləliklə də hədəf dildə dil qabiliyyətini təkmilləşdirirlər. *Məzmun Əsaslı Təlim əsasında dərs necə təşkil edilir?* MƏT tətbiqinin bir çox yolları var və burada mümkün qədər aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- MƏT təliminə hazırlıq
  - Tələbələri maraqlandıran bir mövzu seçilir;
  - Mövzunun müxtəlif aspektləri ilə məşğul olan üç və ya dörd uyğun mənbələrin tapılması əldə edilir. Bunlar veb saytlar, maraqlı kitablar, audio/video mühazirələr və ya hətta real insanlar da ola bilər. (5;7).

- Dərs prosesinin təşkili
  - Sınıf kiçik qruplara bölünür və hər qrupa tapşırığı yerinə yetirməkdə kömək etmək üçün istifadə olunan kiçik tədqiqat əsaslı tapşırıqlar və məlumat mənbəyi təyin edilir. Onlar tədqiqatlarını apardıqdan sonra digər məlumat mənbələrindən istifadə edərək digər qruplarla məlumatlarını paylaşır və müqayisə edirlər. Bu məlumat mübadiləsinin son nəticəsi kimi qrup hesabatı və ya hansısa təqdimat forması nümayiş etdirilir.

İngilis dilində MƏT-in necə tətbiq etmək olar?

Müasir dərs modelində məzmunu sadəcə olaraq dil sinfinə inteqrasiya etmək kifayət deyil, bu, effektiv şəkildə həyata keçirilməlidir. C.Navas və M.Helqensen öz tədqiqatlarına (Navas, C. Helgensen M, 2010) təbii məzmun inteqrasiyasına imkan verən səkkiz praktikanı sadalayır (3; 5):

- Mövzuya ətraflı giriş, mənalı çıxış, dil və məzmunun qavranılması
- Məlumatın toplanması, işlənməsi və təqdim olunması (hesabat)
- Bacarıqların inteqrasiya edilməsi (oxu, yazı, dinləyib-anlama, danışma fəaliyyətləri)
- Kooperativ öyrənmə prinsipləri ilə təkmilləşdirilmiş tapşırıq əsaslı fəaliyyətlər və layihə işi

• Metakognitiv cəhətdən daha çox məlumatlı strateji öyrənənlər hazırlamaq üçün təlimi strategiyası

- Vizual dəstəyin olması (məsələn, şəkillər, qrafik təşkilatçılar, dil nərdivanları və s.)
- Kontekstləşdirilmiş qrammatika təlimatı
- Yekun sintez fəaliyyətləri (bilimin yazılı və şifahi şəkildə nümayişi) (1; 2; 3).

a. Dörd Bacarıq Fəaliyyəti: Oxuma, Yazma, Danışma və Dinləmə

MƏT təlimində müəllim eyni vaxtda bir neçə dil bacarığını—oxu, yazı, dinləyib-anlama, danışma fəaliyyətləri daxil etmək üçün xüsusi hazırlanmış tapşırıqlardan istifadə edir, tələbələrinə hərtərəfli inkişaf və irəliləyişi üçün şərait yaradır.

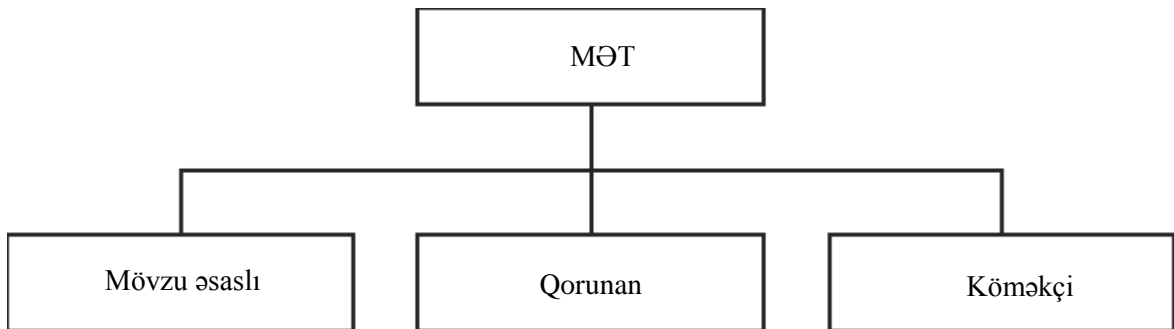
Dil bacarıqları üzrə istifadə olunan tapşırıq və fəaliyyətlərin vasitəsi ilə müəllimlər tələbələrə bütün dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün imkanlar verirlər. Tələbələr cütlərdə işləyərkən bir-birini dinləyir, danışmaq zamanı tələffüz prosesinin nümunələr üzrə təkmilləşməsi baş verir. Məsələn, salamlama, dialoq qurmaq və ya qiraət, mahnılar, əvəzetmə məşqləri, sürətli oxu, rollu oyun, təlimatlar, yazılı qrammatik çalışmalar, oyunlar üçün kartların oxunması, boşluqların doldurulması, hissi, mənzərəni və ya təcrübəni təsvir edən cümlələr, dialoq ssenarisi, jurnal girişinin yazılması.

Bununla belə, bu təlim dilin hərtərəfli inkişafı üçün eyni məqsədə çatmaq üçün dörd bacarığı birləşdirir (2; 3; 4).⁵

b. Tapşırıq əsaslı Dil Tədrisi (TBL)

İngilis dilinin MƏT vasitəsi ilə öyrənilməsi həm tədrisə, həm də öyrənməyə təsir edən müəyyən tendensiyalarla zəngindir. Burada ən son tendensiyalardan biri mənalı tapşırıqlar vasitəsilə orijinal dilin istifadəsini vurğulayan tapşırıq əsaslı dil tədrisidir (TBL). Bu bölmədə biz tapşırıq əsaslanan dil tədrisini (TBL), təlim prosesində tələbə və müəllimin rollarını, dərslər zamanı istifadə oluna bilən tapşırıqların bəzi nümunələrini araşdıracağıq. (2; 3).

Universitet səviyyəsində istifadə olunan Məzmun Əsaslanan Təlimdə dilin tədrisinin üç əsas modeli var: mövzuya əsaslanan, köməkçi, qorunan model (J.Richard, 2012)

Sxem 3.1. Ali təhsildə Məzmun Əsaslanan Təlimin Strukturu (J.Richards 2012)

Məzmunla zənginləşdirilmiş təlim öyrənənlər üçün tam immersiya yaratdığından, MƏT-in qorunan modeli tələbələrə ingilis dilində təlimat verir, eyni zamanda onların sinifdə uğur qazanması üçün üsullar və strategiyalar təqdim edir. İngilis dilinin tədrisinə inteqrasiya edilmiş Məzmun Əsaslı Təlim(MƏT) dilin öyrənilməsində koqnitiv yanaşmaya əsaslanır və dil və məzmunun mənimsənilməsi eyni vaxtda baş verdikdə tələbələrin daha yaxşı performans göstərməsinə əsaslanır (sxem 1). (4; 5; 6).

c. Öyrənmə üsulları və dil öyrənmə strategiyaları

Tələbələr öz öyrənmə strategiyalarını inkişaf etdirərkən öyrənmə və məlumatı yadda saxlamaqla testləri məhsuldar şəkildə yerinə yetirir, onların işlənmə metodunu mənimsəyir və ən yaxşı şəkildə istifadə etmə yollarını öyrənirlər. Bir çox tələbələr bu strategiyalardan istifadə etdiklərinin fərqi belə olmaya bilərlər, çünki bu, onlar üçün təbii və avtomatik

prosesə çevrilmişdir. Digər tərəfdən, bəzi strategiyalar tələbələrə öyrədilməli və ya ən azından onların diqqətinə çatdırılmalıdır.

d. Jestlər

MƏT prosesində jestlərin istifadəsi daha inandırıcı və əsaslı görünür. İngilis dilində danışarkən “əllərinizlə danışmaq” və ya “jest”lər ikinci dilin öyrənmə kontekstində danışanın nə haqqında danışdığını vizual işarələrlə çatdırır. Məsələn, salam vermək üçün əl yelləmək, haqqında danışılan obyektə işarə etmək, maşın sürmək haqqında danışarkən maşını idarə edirmiş kimi bədən dilindən (body language) istifadə etmək və s.

e. Vizuallar

MƏT-də səmərəli və faydalı vizuallardan istifadə şəkil göstərilməsi və danışılan elementlərin şəkillərdə təsviri ola bilər. Multimedia vasitələrinin təşkili, elektron və ya onlayn dil öyrənmə üsullarının tətbiqi məzmunun daha tez mənimsənilməsində vacib rol oynayır. Belə ki, vizual lüğətlər və tələbələrin kitabları maraqla oxuması onların motivasiya edilməsinə sübutdur. Veb 2. alətlərinin tətbiqi, rəqəmsal vasitələr, video nümayişlər, onlayn vasitələrin tətbiqi vizuallığı yaradan ən unikal vasitələrdir. Vizuallar aydın və sözlərlə birbaşa əlaqəli olmalıdır. (2; 4).

f. Hekayələr və Anekdotalar

Oxu prosesində hekayələrin, maraqlı anekdotların, zarafatların və s. bu kimi məzmunun kommunikasiya zamanı çatdırılması güclü vasitələrdən biridir. Bu vasitələr tək-cə əyləncəli olması ilə deyil, həm də tələbələrdə əvvəlki biliklərin aktivləşdirilməsində və ya öyrəndiklərini yadda saxlamaqda kömək edə biləcək mənbələrdəndir.

g. MƏT-də qrammatikanın öyrənilməsi

MƏT prosesində qrammatikanın öyrənilməsi mərhələsi vacib bir hissədir. Daha dəqiq desək, qrammatika dil öyrənmənin mühüm hissəsi kimi, tələbələrin dil haqqında funksional biliyə malik olmasını təmin edir. Başqa sözlə, hər bir dil öyrənmənin dilə kortəbii yanaşması üçün sözügedən dilin qrammatik konstruksiyaları haqqında ən azı müəyyən qədər biliyi olmalıdır. Müəllim tələbələrə qrammatikanı təqdim etmək üçün müxtəlif kommunikativ üsullardan və tapşırıq nümunələrindən istifadə etməlidir. Məqalədə qrammatikanın tədrisinin mənfi tərəfləri ilə yanaşı onun kontekstdə necə öyrədilməsinə də yer verilir. (2; 3).

Kommunikativ dil öyrətmə Məzmun Əsaslı Təlimdə qrammatikanın tədrisində induktiv yanaşmanı vurğulayır, tələbələrin öyrənmə üsullarını nəzərə alır. Auditoriyada MƏT həm induktiv, həm də deduktiv strategiyaları tələb edir və qrammatik qaydalar müxtəlif oyunlarda, fəaliyyətlərdə mənimsənilir. Qrammatikanın kommunikasiyada tədrisi aşağıdakıları nəzərə alır:

- Qrammatikanın deduktiv şəkildə, yəni qaydanın verilməsi ilə tələbələrin hədəf strukturuna dair nümunələr yaratmasına nail olmaq olur

- Qrammatika induktiv şəkildə təqdim edildikdə hədəf strukturuna dair nümunələrin verilməsi yolu ilə izah edilir .

Yeni kursa başlayan tələbələr qrammatikanı öyrənərkən nümunələrdən istifadə edir və bu nümunələrin köməyi ilə dil bacarıqlarına inteqrasiya edərək, orta və yuxarı səviyyəyə çatırlar (2; 3; 4).

h. Şifahi və yazılı formalardan istifadə

MƏT prosesində dilin formalarının istifadəsi bir neçə mərhələdə tətbiq olunur. Bu mərhələdə formaları öyrətmək, eyni zamanda ondan istifadə etmək və nitq prosesində mövcudluğunu sübut etmək kimi vacibdir. Auditoriyada şifahi və yazılı formalardan istifadə tələbələrin öz biliklərini müxtəlif situasiyalarda tətbiq etmələri üçün əla üsuldur, lakin hər bir müəllim kimi tələbələrə lazımı şəkildə dəstəkləməlidir. Müəllim prosesdə tapşırığı yerinə yetirmək üçün lazım olan üsulları təmin etməlidir. Burada ilk öncə, formanın anlaşılması və istifadəsi müzakirə edilməlidir. (2; 3).

Formalar şifahi və yazılı dilin yaxşı tanınan vahidlərinə aiddir. Onların hissələri danışanlar tərəfindən aydın şəkildə tanınır. Formanın funksiyası məqsəd üçün xüsusi dil məzmu-

nundan istifadə etməkdir. Hər gün həyatımızın bütün sahələrində müxtəlif formada dil istifadəsinə rast gəlirik. Biz bu il formalarından istifadə edərək onları ya şifahi, ya da yazılı formada həyata keçiririk və tələbələrin bu formaları tanımasına və dil bacarıqlarının inkişafına imkan yaratmalıyıq.

Şifahi və yazılı formalar arasında hansı fərqlər var? Bəzən tələbələr şifahi və yazılı formalar haqqında düşünməkdə çətinlik çəkir, onun yazılı və ya şifahi yerinə yetirilməsi yollarını zəif mənimsəyirlər. Gördüyümüz kimi, yazdığımız və ya oxuduğumuz hər şey yazılı, eşitdiyimiz və ya dediyimiz hər şey isə şifahi forma hesab edilə bilər.

Hər gün ümumi olan müxtəlif çap materialları haqqında düşünərkən biz bunları elektron vasitələrdən tutmuş qəzet, jurnal, ərzaq kuponları, kitablardan görürük. Şifahi formalar haqqında düşünərkən, gün ərzində bir bələdçidən, havanı təsvir etməkdən, şeir oxumaqdan ibarət danışdıqlarımız və ya dinlədiyimiz bütün söhbətləri buraya daxil edə bilərik.

Nəticə

MƏT prosesində dilin mənimsənilməsi və öyrənilməsi tələbələrin istəyindən, müəssisədən və ətraf resursların mövcudluğundan asılı ola bilər. MƏT tələbələr üçün həm çətin, həm də faydalı ola bilər. Öyrənilərə hədəf dilə yiyələnməkdə kömək etmək üçün tədris proqramının hissəsi kimi Tapşırıq Əsaslı Təlim (daha çox məna vermək üçün) kimi digər kommunikativ yanaşma metodları MƏT-ə uyğundur.

Bu bir həqiqətdir ki, MƏT dil tədrisinin ən aktual və əhəmiyyətli yanaşmalarından birini təşkil edir, ona görə ki, o, dilin mənimsənilməsini təşviq etmək üçün öyrənilərin ehtiyaclarını məzmunla uyğunlaşdırmaq üçün mühüm imkanlar təklif edir.

Bu, həm məlumat mənbələrini tapmaq, həm də işi qiymətləndirmək üçün başqalarının dəstəyini almaq baxımından faydalı ola bilər. Nəhayət, tələbələri dərs prosesinə cəlb etmək üçün onlardan dərslərin hansı mövzular və fənlər ətrafında qurulduğuna qərar verməkdə köməklik göstərmək çox faydalıdır.

Ədəbiyyat

1. Brinton, D. (2003). Content-Based Instruction. In Nunan, D. (Ed.), Practical English Language Teaching. McGraw-Hill Contemporary. Güven, Z., & Valais, T. Project based learning: a constructive way toward learner autonomy. International Journal of Languages' Education and Teaching, 4, 2014 p.p.182-193.
2. Canale M, Swain M (1980) Theoretical bases of communicative approaches to Second language teaching and testing. Applied Linguistics 1(1): 1–48.
3. Helgensen, M. & Brown, S. (2007). Practical English Language Teaching: Listening. New York: Mc-Graw Hill. Maulany, D. The use of project-based learning in improving the students' speaking skill. Journal of English and Education, 1, 1, 2013 p.p. 30-42.
4. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. Second Edition. NY: Oxford University Press.
5. Navas, C. (2010). Using Content-Based Instruction to Create a Sample Lesson for the English Course Oral Communication I, at the University of Costa Rica.
6. Richards, J. & Rodgers, T. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Second Edition. NY: Cambridge University Press.
7. Snow, M. (2001). Content Based and Immersion Models for Second and Foreign Language-Teaching. In Celce-Murcia, M. (Ed.), Teaching English as a Second or Foreign Language. Third Edition. Boston, MA: Heinle & Heinle Thompson Learning.
8. <https://bestofbilash.ualberta.ca/content.html>

V.S.Bağirova

Роль содержательного обучения в преподавании английского языка*Резюме*

Исследование объясняет содержание преподавания английского языка в высшей школе. Известно, что в последние годы в преподавании английского языка применяется множество подходов, исследуются различные языковые контексты. В последнее время содержательное обучение языку стало распространенным подходом в обучении иностранному языку на уровне вуза. Цель статьи также состоит в том, чтобы помочь учащимся использовать английский язык в различных контекстах. Кроме того, в этой статье рассматриваются многие подходы к предметному обучению и дается определение понятия и его принципов. В исследовании описывается обучение на основе содержания как один из наиболее широко используемых подходов в обучении английскому языку. Принципы содержательного подхода к коммуникативному обучению языку преподаются в высшей школе. Более того, при таком подходе реализуются ожидания и интересы учащихся, предполагающие их активное участие в процессе обучения. Таким образом, в данном исследовании обсуждается ряд результатов и рекомендаций относительно данного подхода.

V.S.Bağirova

The role of content-based instruction in teaching English*Summary*

The research explains the content-based learning in teaching the English language in higher education. It is known that in recent years, many approaches have been applied in the English language teaching, and various language contexts have been explored. Recently, a content-based language instruction has become a widespread approach in foreign language teaching at the university level. The aim of the article is also to help students use English in different contexts. Besides, this article covers many approaches in content-based teaching and provides the definition of the concept and its principles. The study describes content-based instruction as one of the most widely used approaches in the English language teaching. The principles of content-based learning to the communicative language teaching is taught in higher education. Moreover, the students' expectations and interests realize in this approach involving their active participation in the learning process. Students learn different tools to acquire this language through CBI and use it for special purposes of the English language program. Thus, a number of results and recommendations are discussed in the given research.

*Rəyçi: b.m. H.Ağayeva**Redaksiyaya daxil olub: 10.03.2022*